

Inna Negrescu-Babuș

**CÂTEVA ASPECTE PRIVIND CONTACTELE LINGVISTICE
ROMÂNNO-SLAVE**

După părerea mai multor cercetători, studiul științific al contactelor și influențelor reciproce dintre limbile slave și română au început odată cu apariția lucrărilor lui Fr. Miklosich, urmat de B. Kopitar, B. P. Hasdeu, Gh. Mihăilă etc. Procedul acestor cercetători a fost acela de a prezenta elementul slav în bloc, nediferențiat.

Acest fenomen va fi depășit mult mai târziu prin desprinderea din masa elementului slav din română a fondului de origine est și nord-slavă și opunerea lui celui mai vechi sud-slav (bulgar).

O primă încercare în această problemă se datorează grupului de la Leipzig, a lui G. Weigand, care semnaleză faptul că limbile slave trebuie luate în seamă în mod concret pentru cercetarea elementului slav din dacoromană și din dialectele acestuia. Astfel, pentru dacoromană sunt precizate ca surse: bulgara, sârbo-croata, ucraineana, rusa (influența polonezii fiind apreciată ca foarte redusă).

Studiul științific sistematic al contactului cu slavii începe abia în deceniul al 3-lea, odată cu apariția importantei lucrări a lui Herman Bruske [1]. Studiul apărut în 1921 ne pune la dispoziție mai multe criterii referitoare la diferențierea elementelor slave din limba română.

Contactul romanicii de răsărit cu slavii este cel romano-bulgar și a început prin sec. al IV-lea și s-a încheiat în secolul al XIII-lea, iar consecințele lui pentru romanici vor fi extraordinar de complexe și profunde. În această ordine de idei, distingem două etape în procesul de contact romano-bulgar.

I. Sec. IX-X. Această perioadă reprezintă pentru romanici ultimele două secole ale epocii de comunitate și se caracterizează prin contactul slavilor bulgari cu populația romanică răsăriteană. Aceasta din urmă locuia mai ales în zona Iscâr-Timoc, în zona Serdicăi, în Moesia Superioară și la nord de Dunăre. Trebuie să menționăm că la acea vreme romanicii reprezentau, mai mult sau mai puțin, o comunitate destul de compactă. Argumentul principal al acestei ipoteze îl constituie fondul lexical actual. Este de remarcat faptul că asemenea elemente de vocabular sunt atestate și în istroromână, ceea ce demonstrează că, prin sec. IX-X, romanicii apuseni mai formau încă un corp comun cu celelalte grupuri de romanici.

II. Sec. XI-XIII. Se caracterizează prin dispersarea definitivă a masivului etnolingvistic romanic. La sf. sec. X aromânii, de exemplu, se aflau deja în Grecia. Graiul lor va păstra fondul de cuvinte slav-bulgar, asimilat de idiomul romanic în epoca de comunitate. De aceea numărul cuvintelor slave vechi din aromână este destul de mic. Grupul romanic dunărean (septentrional) în schimb, nu va părăsi spațiul romanic, continuând să populeze, ca și mai înainte, regiunile de deal și munte ale Podișului Carpatic.

Astfel, romanicii nord-dunăreni vor intra în contact cu slavii bulgari și în condițiile nou-apărute după sciziune, până când aceștia din urmă, prin faza de bilingvism, vor fi asimilați de populația romanică.

În această ordine de idei, amintim că slavii bulgari sunt atestați suficient din punct de vedere documentar. Primul lor stat din sec. IX-X includea jumătatea de est și unele spații sud-vestice din Peninsula Balcanică, precum și anumite teritorii nord-dunărene. Astfel, dintr-o cronică bizantină aflăm că în anul 813 Țaratul Bulgar mută (transferă) în Câmpia Valahă 40 de familii grecești făcute captive în urma cuceririi Adrianopolului. Un alt document ne relatează că prin sec. IX, mai exact în 892, Bulgaria posedă sute de sate în Transilvania. În regiunea discutată, în aceeași epocă, îi semnalează pe slavi (și pe romanici) letopisețul vechi rus al lui Nestor *Повесть временных лет*, precum și lucrarea *Gesta Hungarorum*, scrisă de un autor anonim ce avea funcția de notar al regelui maghiar Bela III. Desigur, supremația Țaratului Bulgar asupra teritoriului respectiv nu avea numai un caracter politic, deoarece în perioada respectivă populația veche slavă nord-dunăreană își mai păstra încă individualitatea etnică, romanizarea ei producându-se mult mai târziu. E. Petrovici a arătat că în aria cercetată se constată toponime create de slavi ca: *Glimboca, Dâmbova, Lânga, Zlaști, Medvejde* etc. Astfel de nume pot fi întâlnite mai ales în jumătatea sudică a spațiului romanic. Aici existau și așezări de-ale slavilor pe care unele izvoare îi denumeau „daci”.

Viața spirituală a slavilor bulgari este și ea destul de bine cunoscută. Astfel, o însemnătate mare a jucat apariția scrisului slav și adoptarea de către aceștia a creștinismului.

Cercetările efectuate arată că după contactul latino-protoslav urmează o perioadă în care legăturile dintre cele două comunități aproape că nu se mai manifestau. Începând însă cu hanul Crum (a. 802-814), Statul Bulgar va evolua vertiginos. În componența sa va intra și spațiul romanic, adică fostele provincii Moesia Superioară, Moesia Inferioară și Dacia Traiană cu teritoriile vecine de est, eventual porțiuni ale lor. Unele zone ale spațiului indicat erau populate de slavi bulgari. Totuși despre un contact dintre romanici și grupul slav dat se poate vorbi nu mai devreme de ultimele decenii ale sec. IX, când populația slavă bulgară, în ansamblu, va începe să treacă la creștinism și să adopte noua religie. Considerăm că în aceste condiții iau naștere fenomene de simbioză și bilingvism româno-bulgar. Inițial, contactul cu slavii bulgari are loc într-o perioadă când romanicii formau încă un masiv etno-lingvistic comun. Odată cu sciziunea romanității răsăritene, etapa indicată, de aproximativ un secol, se va încheia cu anumită intensitate mai ales la nord de Dunăre. Și întrucât după căderea Țaratului Bulgar (1018) această regiune nu se va mai subordona puterii hanilor de la Plisca sau Resava (care nu mai există), rolurile celor două popoare conlocuitoare se vor schimba radical. În aceste condiții, grupul romanic, fiind și cel mai numeros, se va dezvolta foarte repede. Astfel, romanicii nord-dunăreni vor începe să se afirme în istorie ca un factor politic important. Într-adevăr, potrivit cronicii ungare amintite mai sus, una dintre căpeteniile formațiunilor statale din Transilvania (supusă mai târziu de unguri), pe nume Gelu, era vlah, adică român (în original – *quidam Vlachus* „un oarecare român”). Principatul său (probabil, mai multe uniuni de obști sau „țări”) era populat de romanici și de slavi și cuprindea partea centrală a Podișului Ardelean. Notarul regelui maghiar amintește în lucrarea sa despre încă două principate – unul condus de Menumorut

(între Someș și Mureș) și altul condus de Glad (în actualul Banat). Din sursa citată aflăm că oastea lui Glad, care opunea rezistență unităților ungurești pe Timiș, era compusă din pedestrași și călărași cumani, bulgari și vlahi. Faptul că prin sec. X-XI Platoul Carpaților era populat în special de romanici și de slavi și că pe Dunăre își aveau locul de trai triburi turanice e susținut și de alte izvoare, astfel încât analele la care ne referim redau realitatea de facto. E vorba despre perioada când Țaratul Bulgar e pe cale de a se descompune sau căzuse deja (a. 971-1018). Unii dintre principii amintiți mai sus nu întrerupseseră încă legăturile cu Bulgaria balcanică. Despre Glad, de exemplu, se spune că era originar din Vidin, iar despre urmașul acestuia, Ahtum, o altă scriere medievală – *Legenda sfântului Gerard* – relatează că a fost botezat în credința ortodoxă în aceeași localitate.

Așadar, premisele unui contact intens al romanicilor răsăriteni cu slavii bulgari se creează abia către finele sec. al IX-lea. După sciziunea comunității romanice, deci aproximativ începând cu anul 1000, legături multilaterale și profunde cu etnia slavă dată va avea mai ales grupul daco-roman. Asemenea relații, de amestec etnic și bilingvism, vor persista până către mijlocul sec. XIII, când romanizarea slavilor nord-dunăreni se va încheia. Evoluând progresiv, daco-romanii, în deceniile de mijloc ale sec. al XIV-lea, își vor organiza state proprii.

Conviețuind mai multe secole cu populația bulgară, romanicii vor prelua de la ea elemente de cultură materială și spirituală, modele de organizare a unor instituții politice etc. Totodată, așa cum am mai observat, limba romanicilor va asimila pe parcursul acestei perioade un însemnat fond lexical slav bulgar, precum și unități slave bulgare ce țin de alte niveluri. Aici ne vom opri asupra unor fapte ce reflectă condițiile speciale de pătrundere a împrumuturilor slave în idiomul romanic, ca urmare a procesului de bilingvism.

Mai întâi, vom sublinia că realitățile, diverse obiecte, ce poartă denumiri slavo-bulgare în graiul nostru, sunt foarte numeroase. Ar fi însă riscantă, chiar lipsită de temei, afirmația fără rezerve conform căreia toate noțiunile respective ne-ar fi venit de la slavii bulgari, că acestea din urmă nu ar fi fost cunoscute romanicilor până la contactul lor cu populația slavă bulgară. E necesară o interpretare a faptului lingvistic. Problema care apare este de a se face distincția între termenii care aduc obiecte de inovare în viața romanicilor și cei ce implică o altă explicație.

Investigațiile ne conduc, de fapt, la câteva constatări de ordin general. Una dintre asemenea constatări ar viza situația în care cuvântul e împrumutat pentru că, într-adevăr, reflectă ceva nou. Exemple ce ar ilustra cazul dat ne oferă terminologia feudalismului, orânduire care, după cum se știe, la romanici, inițial, va fi impulsionată de sistemul social represiv bulgar. De exemplu, domeniul pe care boierul avea drept exclusiv de a judeca, de a ridica impozitele etc., fără vreun amestec din partea domniei, la noi purta mai ales denumirea slavă *ohabă*. Dacă o astfel de moșie ar fi fost originară, lexemul corespunzător ar fi trebuit să reprezinte o formațiune internă, în orice caz, să exprime o etimologie clară. Desigur, nu rareori în noile condiții realitățile despre care discutăm atestă schimbări de semnificație. Cuvântul BO OȚA în contextul politic slav însemna în special „căpetenie militară”, în timp ce în țările române accepția lui principală e de „domnitor”². O altă categorie de cuvinte intrate în limba romanicilor era reprezentată de lexemele ce nominalizau ceva nou. Sunt situații în care acestea formau adevărate serii de cuvinte, fapt ce demonstrează interesul deosebit al populației romanice pentru obiectele respective.

Drept exemplu vom cita împrumuturi privind agricultura: *clai*, *grindei*, *plaz*, *potâng*, *tânjală* etc.

De cele mai multe ori însă lexemele slave denumeau obiecte cunoscute romanilor. O astfel de teză este demonstrată de perechile sinonimice sau cvasisinonimice privind domeniul vieții materiale în accepție largă, formate dintr-un termen moștenit din latină, din daco-moesică și unul slav: *arat* (arom.) – *plug*, *căldare* – *vadră*, *curătură* (runc) – *ogor* (*laz*), *perete* (arom. *mur*) – *zid*, *piuă* (*stează*) – *dârstă*, *sărcl'edzu* (arom.) – *a plivi*, *secure* – *topor* (*teslă*), *staul* – *grajd*... Desigur, e vorba despre o sinonimie relativă, căci între obiectele sau acțiunile exprimate prin cuvintele moștenite și cele având denumiri slave puteau exista deosebiri sensibile: *ac* – *igliță*, *ciur* – *sită*, *inel* – *verigă*, *mai* – *ciocan*, *moară* – *râșniță*; serii lexicale formate din elemente moștenite și împrumuturi slave, semantic identice sau apropiate, ce reflectă domeniul culturii spirituale populare: *balaur* (*bală*, *drac*, *gogă*) – *zmeu* (*hală*, *iazmă*), *a fermeca* (*a descânta*) – *a vrăji* (*a obroci*), *împărat* – *crai*, *a prezice* (*a agura* „a proroci a bine”) (înv.) – *a meni* (*a cobî*), *Sânziene* – *Rusalii* (*Drăgaica*), *soartă* – *noroc* (*triște* „soartă vitregă”), *strigoi* (*strigă*) – *moroi* (*vârcolac*), *urâciune* „urare” (înv.) – *colindă* (*sorcovă*), *zână* (*Știmă*) – *samodivă*. Cuvintele slave la nivelul conținutului, în multe cazuri, le dublează pe cele moștenite. În concluzie, ele nu constituie mărturie privind originea realităților corespunzătoare. O constatare similară ar fi valabilă și pentru termenii slavi fără echivalente (semantice) de proveniență latină.

În acest context, care ar fi cauza pătrunderii termenilor slavi respectivi în idiomul nostru? Ce-i determina pe romanici să includă în vorbirea lor astfel de lexeme? Pentru a răspunde la această întrebare am supus examinării o serie de cuvinte slave bulgare din cea de-a doua categorie ce atestă un semantism specific, cum ar fi: *a cinsti*, *a clipi*, *drag*, *gângav*, *gleznă*, *a glumi*, *a greși*, *a iubi*, *jale*, *lacom*, *lene*, *a miji*, *nădejde*, *a osteni*, *a pipăi*, *a pârî*, *a pomeni*, *a se posomori*, *rană*, *slab*, *a se topi* (despre zăpadă etc.), *vârstă*. În prezent vocabularul românesc nu atestă cuvinte moștenite cu astfel de accepții. Pe de altă parte, ar fi un neadevăr să credem că până la contactul intens cu slavii, bulgarii romanicii nu ar fi cunoscut obiectele menționate și respectiv denumirile lor, adică nu ar fi distins noțiunea de „dragoste”, de „glumă”, de „oboseală” etc. Fără îndoială, atât obiectele în chestiune, cât și denumirile lor erau bine cunoscute romanilor. Substituirea denumirilor mai vechi, moștenite, ale „realităților” indicate prin cuvinte slave se datorează altor cauze. Această înlocuire de termeni se explică prin factorul bilingvism. Într-adevăr, în urma contactului dintre romanici și slavii bulgari, cel puțin zonal, romanicii asimilează idiomul bulgar până la un nivel foarte avansat, devenind astfel bilingvi. Ei continuă să utilizeze în mod curent limba primară, adică maternă, dar apelează destul de des, din diverse motive, la idiomul slav, împrumutând cuvinte, sintagme, expresii etc. Termenul slav putea fi considerat mai comod de către vorbitor fie pentru faptul că-i venea mai ușor în minte, fie pentru că era mai avantajos din punct de vedere semantic sau formal. De exemplu, lexemul polisemantic moștenit *unghie* la nord de Dunăre, cu sensul de „copită”, va înceta să mai circule, fiind înlocuit prin împrumutul slav care avea un singur înțeles. La fel va ieși din uz expresia *ope* (<opus, est), cedând locul termenului slav *trebuie*, care reflectă o organizare morfologică mai regulată. Nu ar fi exclus ca din aceeași cauză a morfologiei defective verbul moștenit *a vie* (< *vivere*) să fi fost substituit prin sl. *a trăi*.

Tot bilingvismului româno-bulgar se datorează prezența, în vocabularul nostru, a numeroase perechi sinonimice sau cvasisinonimice, diverse serii hiponimice etc., formate din unități moștenite și din împrumuturi slave bulgare. Exemple: *albie* (moșt.) – *copaie* (sl.), *arină* (înv.) – *nisip* (prund), *beregată* (cerbice, grumaz, ceafă) – *gât* (gâtlej), *boace* (reg.) – *glas*, *bour* – *bivol*, *brumă* – *chiciură* (promoroacă), *burete* – *ciupercă*, *căldare* (găleată) – *vadră*, *cale* (cărare) – *drum* (colnic, potecă), *căpătâi* – *pernă*, *cățân* (arom.) – *blid*, *ciur* – *sită*, *câmp* [agru (reg.), câmpie, runc] – *ogor*, *corp* (mezl.) – *trup*, *curte* – *ogradă*, *deșert* – *gol* (pusti), *dinte* – *zâmți*, *dor* – *dragoste*, *falce* (subst. dispărut) – *coasă*, *farmec* – *vrajă*, *față* – *obraz*, *fiară* – *dihanie* (*gadină*, *jivină*), *fuste* (înv.) – *suliță*, *gratie* – *zăbrea*, *grăunte* [*fauă* (arom.)] – *bob*, *gruie* (reg.) – *cocor* (*stârc*), *grumur* (arom.) [*agest* (reg.)] – *grămadă* (vraf), *gură* (bot, rost) – *rit*, *im* (înv.) – *noroi* (*mlaștină*, *mocirlă*, *nămol*, *tină*), *lac* (*bâlc*) – *baltă* (*iaz*), *lânged* (înv.) – *bolnav*, *lingoare* (s. înv.) – *boală* [*bolezna* (reg.), *boleșniță* (reg.)], *mai* – *ciocan*, *măciucă* (*ghioagă*) – *bătă*, *mănunchi* – *snop*, *moară* – *rășniță*, *muiere* (*soție*) – *nevastă*, *munte* (*coastă*, *culme*, *grui*, *măgură*) – *deal* (*grind*, *movilă*, *pisc*, *vârf*), *nap* – *gulie*, *negură* (*ceață*) – *mâglă* (înv.), *nuia* (*vargă*) – *joardă*, *nume* – *poreclă*, *nutreț* [*vipt* (înv.)] – *hrană*, *pană* (arom.) – *cârpă*, *par* – *stâlp*, *păr* (*coadă*) – *plete* (*chică*, *cosiță*), *parângă* – *prăjină*, *pășune* – *izlaz*, *perete* [*mur* (arom.)] – *zid*, *picior* – *crac*, *piele* (*scoarță*) – *blană* (*coajă*), *piuă* (*stează*) – *dârstă*, *pâine* – *pită*, *ploaie* [*plointe*, *vreme ploioasă* (reg.)] – *bură* (*lapoviță*, *sloată*), *popor* [*gint* (înv.)] – *norod*, *preot* – *popă*, *pulbere* – *praf purcel* – *godac*, *rețea* – *mreajă*, *rândunea* – *lăstun*, *sănătos* [*sân* (arom.)], *întreg* – *zdravăn*, *sunt* (înv.) – *sfânt*, *spaimă* [*frică*, *temoare* (înv.)] – *groază*, *spate* [*ceară* (reg.)], *spinare*, *șale* – *circă* [*gârbă* (înv.)], *staul* [*căprăreață* (reg.)], *purcăreață* (reg.), *șarc*, *văcăreață* (reg.)] – *grajd* (*cocină*, *coștereață*, *coteț*, *ocol*), *strămurare* – *băț*, *stup* – *ulei* (reg.), *stupă* (reg.) – *câlți*, *stur* (înv.) – *sloi*, *sunet* [*sun* (înv.)] – *zgomot*, *șerb* – *rob*, *teară* (*bătătură*) – *natră*, *timp* – *vreme*, *trunchi* (*buștean*) – *bârnă*, *turmă* – *cireada* (*cârd*), *undă* (înv.) – *val*, *unghie* – *copită*, *untură* (*seu*) – *slănină*, *vacă* – *ialoviță*, *venin* [*toapsec* (înv.)] – *otravă*, *veșminte* – *odăjdii*, *vită* [*nămaie* (reg.)] – *dobitoc*, *vânt* (*furtună*) – *vijelie* (*vifor*, *viscol*), *zâna* [*știmă*, *șteamătă* (înv., reg.)] – *vedenie* [*samodivă* (reg.)] etc.; *a adulmea* – *a mirosi*, *a alunga* – *a goni* [*a prigoni*, *a întiri* (înv.)], *a arunca* – *a zvârli*, *a băga* – *a vârî* (a ticsi), *a căpăta* – *a dobândi*, *a căuta* (de) – *a griji*, *a certa* [*a imputa* (înv.)], *a muștra* – *a dojeni* (*a ocări*, *a propozi*, *a sfădi*), *a defăima* – *a bârfi* (*a cleveti*, *a huli*, *a ponosi*), *a* (se) *deștepta* – *a* (se) *trezi*, *a* (se) *feri* – *a* (se) *păzi*, *a frige* – *a prăji*, *a încerca* – *a ispiti*, *a închea* – *a slei*, *a întărită* [*a asmuță*, *a invita* (înv.)] – *a zădări*, *a întoarce* – *a suci*, *a* (se) *lăuda* – *a* (se) *făli*, *a lua* – *a primi*, *a lucra* – *a munci* (*a trudi*), *a mișca* – *a urni*, *a mura* (*cânepa*...) – *a topi*, *a pănăta* (înv.) – *a se tângui*, *a i se părea* – *a i se năzări* (*a i se năluci*), *a peți* – *a* (se) *logodi*, *a răposa* (sl. înv.) – *a se odihni*, *a râde* – *a zâmbi* (*a chicoti*, *a se hlizi*, *a rânji*, *a hohoti*), *a săpa* – *a prăși*, *a scăpa* (de) – *a* (se) *izbăvi*, *a sparge* [*a crăpa*, *a despica*, *a smicura* (înv.)] – *a zdrobi* (*a plesni*, *a strivi*, *a stropși*), *a striga* – *a răcni*, *a suferi* (*a zace*) – *a boli*, *a sughița* – *a icni*, *a tăcea* – *a o mâlci*, *a tăia* (*a reteza*) – *a teși* (*a ciopli*), *a trage* – *a târi*, *a treiera* – *a îmbiați*, *a ucide* (*a răpune*) – *a omorî*, *a undeza* (înv.) – *a clocoti*, *a vie* (înv.) [*a custa* (înv.)] – *a trăi*, *a vrea* [*a deșidera* (înv.)] – *a pofți* (*a jindui*, *a râvni*) etc.

În concluzie, numărul foarte mare al împrumuturilor slave bulgare din lexicul nostru, statutul lor în diferite structuri se explică, pe de o parte, prin factorul „obiecte

de inovație”, iar pe de alta, prin situația lingvistică ce se crease în urma contactului de lungă durată al celor două etnii în discuție, prin bilingvismul româno-bulgar. Mai sus au fost citate elemente lexicale ca probe ale bilingvismului româno-bulgar. Dispunem și de câteva dovezi din domeniul vocalismului slav de natură să pună în evidență împrejurările speciale de asimilare a cuvintelor slave bulgare de către idiomul romanic. Astfel, comparând aspectul fonetic al unor împrumuturi slave din dacoromană ca *bogat*, *copită*, *rogoz*, *topor* cu cel al corespondentelor lor aromâne *bugat*, *cupită*, *rugoz*, *tupor*, constatăm că în primul caz lui *o* neaccentuat originar din prima silaba îi corespunde vocala *o*, în timp ce în cazul al doilea – vocala *u*. Această diferență de tratament ar putea reflecta o necoincidență cronologică a pătrunderii lexemelor citate în cele două idiomuri. Fonetismul aromân reflectă faza inițială a bilingvismului, când vorbitorii romanici, care nu cunoșteau încă suficient de bine limba secundară, slava, substituiau unele sunete din cuvintele împrumutate, potrivit deprinderilor lor de pronunțare. Or, după cum se știe, la acea epocă, în elementele fondului moștenit orice *o* neaccentuat trecea la *u*: *cuptor* < *coctorium*, *purcel* < *porcellus*, *ureche* < *oricla*. De aici și înlocuirea unui asemenea *o* prin *u* în cuvintele slave din aromână. Și, întrucât aromânii vor părăsi, în majoritate, relativ devreme spațiul etno-lingvistic bulgar, vocala *u* la ei se va menține și în perioadele de mai târziu.

Vocalismul *o* din formele daco-romane, din contră, fixează faza târzie, poate de încheiere, a bilingvismului, când vorbitorii, posedând bine limba secundară, nu-l mai substituiau pe *o* neaccentuat prin *u* în împrumuturile venite din ea.

În fine, o mărturie a unui fenomen de bilingvism româno-slav, local, e împrumutarea din slavă de către megleniți a morfemelor flexionare *-m* și *-s*, precum și a sufixului gerunzial *-aiki*. Ex. megl. *-aftum*, *-aflîși* (*-aflî*); *-șideaiki* (*-șezând*).

Deși dezbătută în mai multe rânduri, problema de stabilire a limitelor de contactare a celor două idiomuri rămâne în continuare destul de neclară. În studiile mai vechi întâlnim ideea că slavii au avut legături strânse cu romanitatea răsăriteană odată cu stabilirea lor pe teritoriile carpato-dunărene. Ulterior, s-a observat că fonetismul termenilor slavi din limba română, cu câteva excepții, nu e prea vechi, adică nu datează din sec. V-VII, ci dintr-o perioadă mult mai târzie, din sec. IX-XII. În opinia unor autori, cuvintele slave într-adevăr ar fi fost împrumutate mai devreme, însă în graiul romanicilor își modificau permanent aspectul fonetic potrivit schimbărilor „organice” ce aveau loc în limba slavă. Această explicație este, după părerea unor autori, inacceptabilă (vezi Raevschi N. [149]). O astfel de readaptare permanentă a elementelor lexicale slave, sub aspect fonetic, în vorbirea romanică este contrazisă de cele cinci reflectări pe care le atestă Y (ius mare) în cuvintele: *scump* < СКПЪ, *crâng* < КРАГЪ, *gâscă* < ГЪСКА (< ГУСЬ), *potecă* < ПОТЕКА (< ПУТЬ, *valea*) *Dab* (=ului) < ДАБ/ДЪБ (< ДАБЪ). Dacă elementele lexicale slave bulgare ar fi pătruns masiv în idiomul romanic, începând cu sec. V-VII, în ele s-ar fi reflectat principalele faze atestate de fonetica slavă. Realitatea însă nu confirmă acest fapt.

Pentru o datare cât mai exactă a contactului romano-bulgar, e nevoie de o inventariere și o analiză a proceselor fonetice ce au avut loc în istoria limbii bulgare și modul în care au fost reflectate în cuvintele noastre de origine slavă. Astfel, până prin mijlocul sec. IX în ГРАДИНА, ДРАГ, ПРАГ, grupul *pa(ra)* nu fusese încă supus metatezei, termenii citați

păstrând forma *gardina, *dargŭ, *pargŭ. Împrumuturile respective din română au la bază etimoane slave cu metateza realizată, de unde și concluzia că asemenea cuvinte pătrund în ea începând cu cea de-a doua jumătate a sec. IX. Un alt exemplu: vocala scurtă *u* (ѳ) în protoslavă avea articulație plină: rom. *mătură* < protosl. *metŭla, *sută < *sŭto. În slava veche sunetul respectiv devine redus (ultrascort), ca, mai târziu, în poziție neaccentuată, să dispară. Etimoanele cuvintelor românești de proveniență slavă bulgară atestă faza când cele două procese fonetice din urmă sunt deja încheiate: *a sfârși* < СЪВРЪШИТИ, *a slei* < СЪЛИАТИ; *dobitoc* < ДОБИТЪКЪ, *zâmboc* „cuiul de la cataramă” (reg.) < *ЗУБОКЪ. Asemenea probe și altele de felul lor demonstrează că împrumuturile slave bulgare din limba română nu pot fi anterioare celei de-a doua jumătăți a sec. IX.

Aceleași argumente pot fi invocate și în cazul limitei superioare a contactului româno-bulgar. Problema ce apare în discuție este cea referitoare la etapa de încheiere a bilingvismului, proces finalizat cu asimilarea slavilor de către romanici. Pentru clarificarea acestui subiect, E. Petrovici utilizează dovezile oferite de toponimie, adică termenii slav-bulgari nord-dunăreni din limba română prezentau faza fonetică mediobulgară ЪН (-*ân*) a lui Y primar. Exemple: *Câmpina*, *Dâmbova*, *Glâmboca*. Ceea ce înseamnă că slavii bulgari au fost prezenți pe acest teritoriu până spre sec. XII. Teza examinată pare a fi bine argumentată, putând fi completată și de fonetismul unor apelative de proveniență slavă, cum ar fi împrumuturile: *căș* „ciunt” (reg.) (< bulg. КЪС „scurt”), *gâscă* (< ГЪСКА), *prăjină* (< ПРЪЖИНА), ale căror etimoane au în structura lor fonetică ѳ pentru Y. Și, întrucât în bulgară procesul trecerii lui ЪН la Ъ se încheie în prima jumătate a sec. XIII, putem admite că în aceeași perioadă se finalizează procesul de simbioză și bilingvism romano-bulgar.

În această ordine de idei, legăturile noastre etnice și lingvistice cu slavii bulgari s-au întins pe o perioadă de peste trei veacuri. Ca rezultat, la nord de Dunăre, grupul slav a fost asimilat de etnia romanică majoritară.

Referințe bibliografice

1. Bruske H. *Die russischen und polnischen. Elemente des Rumanischen*. În: Jb. XXVI-XXIX, 1921, p. 56-77.
2. Lobiuc I. *Lingvistică generală*. Iași: Institutul European, 1997, 296 p.
3. Raevski N. *Contactele romanicele răsăriteni cu slavii (pe bază de date lingvistice)*. Chișinău: Știința, 1988. 288 p.
4. Rosetti Al. *Influența limbii slave meridionale asupra limbii române (sec. VI-XII)*. În: EARSR, București, 1954, p. 98-123.
5. Sala M. *De la latină la română*. București: Univers Enciclopedic, 1998. 164 p.

Note

1 Cuvântul slav respectiv – ОХАБА – etimologic e legat de verbul ОХАБИТСА – „a se abține”, „a opri”.

2 Cf. Ștefan-Voievod, – Vodă, Mihai-Voievod, – Vodă.

Institutul de Filologie
(Chișinău)